

МУЗАТА НА ФИЛОЛОГА – С КНИГА, ЛИРА, С МЕЧ И ЛАВРОВА КЛОНКА

Разговор с доц. д-р Катя Йорданова

– В навечерието на 20-годишнината от създаването на профила по сърбистика и хърватистика в рамките на славистиката в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ се обръщаме към Вас като към славист, учен, изследовател, литератор с богат опит, преводач, като преподавател в Алма Матер – Софийския университет „Свети Климент Охридски“, където специалността „Славянска филология“ съществува още от първата година на неговото откриване. Какъв е Вашият поглед към развитието на славистиката като една от най-старите специалности в българското висше образование въобще и конкретно с оглед на южнославянските езици, литератури и култури?

– Най-напред искам сърдечно да поздравя всички колеги – преподаватели и студенти от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ – по случай този чудесен юбилей, който има не само локално, но и общонационално значение и сам по себе си е доказателство за развитието на славистиката у нас. Да, богато е миналото на българската славистика – и като хронология, и като фактология. Има своя блясък спектърът ѝ и днес – авторитетни университетски славистични катедри, многобройни славистични научни трудове, получили международно признание, включително и на талантиливи научни изследователи от най-младите поколения, славистични конгреси, симпозиуми, конференции, семинари, сътрудничество между университети, преводачески съюзи, културни институции и т.н. Имаме от началото на 90-те години и 142-ро СОУ в София, преобразувано от 1998 г. в Профилирана гимназия с изучаване на чужди езици,

включително славянски. А такива училища и школи по презумпция са естествено предимство към университетските славистични специалности. Радостен факт е и всеки нов превод на художествена творба от славянски автор, а преводачите от южнославянски литератури са извънредно предани на каузата.

Очевидно има много основания и предпоставки за оптимистичен поглед към бъдещето на българската славистика. Но има и сенки, неудовлетвореност, болка... За нещастие, в най-новата политическа история на Балканския полуостров се случиха жестоки, трагични трусове. Тези трусове имат своята интерференция и в народопсихологията, и в езиците, и в литературите на южнославянския регион, те засегнаха и географски параметри, видоизмениха същността и динамиката на общуването между индивиди и народи. Но нека вярваме, че вековната биография на тези култури феникс в една от най-драматично брулените зони на света е залог за разцвет и пълноценно общуване помежду им. Българската славистика има и ще има своята плодотворна роля в този процес. Обаче... все още малко се познават, недостатъчно се срещат и разбират тъй изстрадалите южнославянски и балкански народи! Що се отнася до срещите на българската читателска публика с южнославянски автори, тя, слава Богу, вече познава най-високите върхове на южнославянските литератури, но не е запозната с богатството им в по-широк диапазон.

– Освен учен и преподавател Вие сте утвърдено име и в областта на художествения превод. Вашите значителни постижения в преводаческото изкуство се свързват най-вече с класически автори. Превели сте Госпожицата и Знаци край пътя от Иво Андрич, комедиите Госпожа Министершата и Народен представител на Бранислав Нушич, Крепостта на Меша Селимович, Щурец под водопада от Мирослав Кърлежа и редица други сръбски и хърватски автори. Какво е мнението Ви за умението, труда и призиването на преводача и ролята на превода в комуникацията между народите и културите? Какъв е вътрешният Ви подтик към този нелек вид изкуство?

– Благодаря Ви за хубавите думи, на човек чак му става неудобно... Ролята на превода като комуникационен инструмент – огромна, насъщна, неотменима. Преводачът – незаменяем от автоматичния компютърен превод. Преводаческият труд е толкова по-тежък, колкото по-строги са вътрешните критерии на преводача; в някои случаи може да е дори сизифовски – да се мъчиш цял ден с една страница, оглеждайки я,

нека се пошегувам, с „тореадорски“ поглед. От друга страна, прекомерната текстуална трудност амбицира, зарежда с упорство да овладееш текста по възможно най-прецизния начин. А що се отнася до призванието – да, има невероятни преводачи с невероятно призвание.

Ще дам само един пример – неоценимото богатство от преводи, което ни остави Елисавета Багряна редом с разкошното богатство на своята поезия. Внушителният том с нейна преводна поезия под заглавие „Избрани преводи“, поднесен от издателство „Народна култура“ през 1979 г., съдържа повече от двеста блестящо пресътворени стихотворения на шестдесет и седем автори от различни епохи и народности (и това е само избраното!), от близки до най-далечни страни и континенти. Има немалко големи поети, които са и големи преводачи – български и по света, но не всички творят в областта на превода с такова горене, с такава интензивност, с такова вдъхновение. При Багряна импулсите за лично творчество се настигат и преплитат с импулсите за преводаческо ваятелство – подобно на камбанен звън. Освен това тя е споделяла, че да се превеждат стихове, е по-трудно, отколкото да се твори оригинална поезия, че в изкуството никога не се постига всичко и докрай. За нея да се превежда, означаваше именно да се твори едно второ изкуство на словото – вдъхновено, необходимо и носещо радост.

Е, ще кажат някои, за поезията – добре, но за какво изкуство и вдъхновение може да става дума при превода на проза? По стара, все още непреодоляна инерция мнозина и днес считат преводача по-скоро за редови труженик в полето на културата, по-скоро за безличен посредник, отколкото за художник със самостоятелен естетически мир. Но преводачът ще защити и своето творчество, и своето вдъхновение. Когато се говори за преводаческо творчество обаче, задължително е уточнението, че то не е идентично с творчеството на писателя, нито пък с творчеството в другите области на изкуството. То е опосредствана естетическа дейност; то е художествено съзидание на нови ценности, но не сътворяване на оригинал. От друга страна, безспорни се допирните точки между истински творчески, пределно самовзискателен труд на преводача и оригиналния литературен труд. При добра воля се откриват свободни валенции и към други изкуства: на актьора, който, макар и с други средства, също твори по зададен литературен модел; на музиканта, защото преводачът е длъжен да владее мелодиката и ритмиката на словото до степен преводът да zazvuchi като творба от добър български автор; на художника, защото борави с палитрите на два езика. Отделно – необходима му е многостранна ерудиция, тъй като му се налага да бъде историк, географ, етнограф, психолог и народопсихолог, за да

обхванане в дълбочина превежданата творба и да я пресъздаде с всичките ѝ видими и невидими смислово-езикови пластове.

Целият този труд е невъзможен и без известна доза призвание и вдъхновение. Но вдъхновение не като някакво постоянно съпътстващо творческия процес състояние, а като дълбока личностна психологическа нагласа. На всеки преводач са известни ония редки сладостни мигове, когато се работи тъй леко, сякаш някой ти нашепва най-точната дума, най-верния синоним, най-изящния словоред... Нима това не е вдъхновение? В едно свое писмо Моцарт нарича подобни моменти „...истински пир! Всичко ти се поднася и твориш като в чудно съновидение“. А според големия немски философ Хегел вдъхновението „не е нищо друго освен това да бъдем изцяло изпълнени от предмета, да бъдем изцяло присъстващи в него и да не се успокояваме, докато той не получи художествена форма и не се закръгли в себе си“. И коя ли е музата на преводачите? Може би една скромна десета муза – Пепеляшка, невидима зад другите девет...

А за вътрешния ми подтик, както ме запитахте, бих могла да кажа: вторичен интерес към преподаваните литератури, желание да се споделят вълнуващи текстове с по-широка българска аудитория, известно предпочитание към преводаческата работа пред научноизследователската. И така – три успоредни линии в една професионална биография.

– В лекциите си по средновековна сръбска литература Вие подчертавате огромната роля на монашеската република на Атон като културен и религиозен център на православието, съкровищница с безценни ръкописи (богослужбени книги, хроники, административни документи), като светилник в мрака на Средновековието и чуждото владичество. Наричате монасите не само божии служители и книжовници, а и воини – на меча и на духа. Доколко подобна роля се налага да изпълняваме в днешното време на унификация и глобализация ние, филолозите, в стремежа за запазване на националната идентичност и на духовността?

– Да... имало е за светогорските манастири и много моменти на воински драми, на тежка бран срещу нападения от пирати, разбойници, кръстоносци, османци и др. Описвайки в книгата *Атон – легенда свята* (изд. „Отечество“, 1981) дванадесетдневния си престой на Атон в обиколка на манастирите, Борис Милев – Огин и Михаил Берберов разказват и за жестоки набези срещу много от тях: напр. срещу грузинския манастир „Ивер“. Кръстоносците неведнъж са го опустошавали, а войс-

ките на униатския патриарх Йоан Векос и на император Михаил Палеолог са удавили в морето десетки монаси начело с техния игумен; срещу „Дохиар“ – многократно нападан и разрушаван от пиратски орди; срещу „Ксенофонт“ – изгарян и разрушаван от разбойнически банди през 1225 и 1394 година; срещу българския манастир „Св. Георги Зограф“, известен с 26 мъченици на вярата и родолюбието, станали жертва на латински войници и византийци униати, които със сила искали да ги прекръстят в католическата вяра. Нападателяте подложили на огън и грабеж „Зограф“. След отчаяна съпротива част от монасите се изпокрили из горите. Но двадесет и двамата монаси и четирите светски лица се укрепили в манастирската кула, готови на саможертва докрай. И оставйки непреклонни, загиват в опожарения манастир. Тук мисълта ми неволно прелита от Атон към многото български манастири с подобна съдба и най-вече към българската трагедия от 1393 г., към величавата фигура на последния български патриарх Евтимий, превъплътил се от духовник, книжовник, вгълбен исихаст в неуморим стратег и единствен военачалник в обсадения престолен град, воюващ за Търновска България, какъвто се възправя той във великолепната книга на Вера Мутафчиева „Последните Шишмановци“ – книга, която трябва да бъде прочетена във всеки български дом.

Камбаните на Зографския манастир

Но да се върнем към съвременето и Вашия въпрос за ролята на филолозите. Широкообхватна е ролята им, защото те – на всеки пост във всяка филологическа професия, заедно с хората на литературата и изкуството и историците са в най-голяма степен отговорни за отстояването на националната ни идентичност, на чистия български език, свободата на размисъл, свободата на поривите на духа... Големите творци влияят мощно върху психиката на отделния човек и народите, облагодаряват ги, насочват ги към идеали, каквито човечеството винаги е имало, но от които, за жалост, винаги е изоставало. Филологията срещу унификацията и глобализацията – тежка, тежка битка! Но трябва да се води неотклонно и самоотвержено, защото тази битка с духовни оръжия е битка срещу обезличаването, деморализацията и криминализацията на света, срещу индивидуалното и националното промиване на мозъци, срещу деленето на държавите на послушни и държави диктатори, срещу пресичането на вековните корени на взаимност между славянските народи. А и ролята на православието днес трябва да бъде още по-разгърната и резултатна. Православните народи, общности и църкви в световен мащаб трябва да са още по-сплотени. Все още не сме истински приобщени към православната християнска вяра. Колко от децата ни знаят десетте Божии заповеди? Колко са кръстени в православен храм? А възрастните – колко и какъв е духовният им живот и колко са им възможностите за духовни наслади? България все още е зле, макар че старания се полагат във всички сфери. Плуваме не срещу едно, а срещу две течения. От една страна, да – дава ни се, от друга страна – отнема ни се несъизмеримо повече, и не само в материални измерения. Защо ли упорито ме навестява фрагмент от „Писмо“ на Вапцаров: „Опомнихме се. / Късно. / Бяхме вързани жестоко“. Светъл лъч е пророчеството на Ванга, че за България наближава хубаво време. Дано не е било изречено само за да ни окуражи. Светът понастоящем е ужасяващ, злото вилнее, войните не стихват, практикува се квазимиротворчество, ръководено де факто от максимата „Разделяй и владей“. Колко миротворческа е например една бомбардировка над хилядолетен славянски град? Или другаде? „Блажени миротворците, защото те ще се нарекат синове Божии“ – гласи, както е известно, седмото блаженство от Евангелието на Матей (5:9). Къде са, кои са, колко са и не сме ли длъжни всички да бъдем по някакъв начин истински миротворци, които ще постигнат триумфа на Доброто и Мира? Защото, ако имаме Доброто в душите си и Мира като знаме, имаме всичко!

Разговора води **Вяра Найденова**